

Учуутал — уус чулуута

Колесова Александра Петровна 1961 с. ахсынньы 11 күнүгэр 1 Хомуस्ताах нэһилиэгэр Мария Ивановна Алексеева уонна Петр Петрович Сысолятин дьэс кэргэннэригэр төрөөбүтэ.

Мария Ивановна уонна Петр Петрович, тыа сириг олохтоохторун быһытынан, үлэбэ-хамнаска бэринилээх буоларга оҕолорун үөрөспүттэрэ. Төрөппүттэрэ оскуоланы кытары ыкса сибээстээхтик, кини үлэтигэр-хамнаһыгар болҕомтолоохтук сыһыаннаһаллара, ис сүрэхтэриттэн кыһаллан турган көмөлөһөллөрө. Ийэтэ Мария Ивановна биир да оскуолаҕа ытыллар төрөппүт мунһабын көтүпүккэ сылдыара. Учууталлар үтүө сүбэһиттэрэ, оскуола үлэтин-хамнаһын, кини ыарыратар эрүттэрин, эбэтэр ситиһилэрин табатык өйдүүрө, сөптөөх сыанабылы биэрэрэ. Ордук төрөппүттэр учууталлар үлэлэрин сыаналыылларын, төрөппүт оҕолоро үөрэхтэригэр ситиһилэрин тэрийсэри, көмөлөһөллөрүгэр сөптөөх хайысханы биэрэн дириг ис хоһоонноох этиилэрдээх буоларын мин өйдөөн хаалбышпын уонна оскуола үлэтигэр улахан көмөлөөх төрөппүт быһытынан сыаналаан күн бүгүнгэ диэри махтана саньыбын.

Аҕата Петр Петрович Сысолятин оскуолаҕа ытыллар субюотунукутарга көхтөөхтүк кытара. Оскуолаҕа өрөмүөн үлэтэ хаан бүппүтэ баарай? Үксүн эргэ, тымныы дьыллар буолан түннүктэрин, ааннарын оҥоһуута хаан да кыайтарбакка, ону таһынан эргэ маллар, үөрэнэр тэриллэр алдьаныылара-кээһэниилэрэ элбэх буолааччы. Онно көмөлөһө Александр Петровна аҕата, Петр Петрович, уһанар тэрилин тушпунан бу тийин кэлээччи. Кинилэр оҕолоро бары үчүгэйдик үөрэнэллэрэ, бэрээдэктээх, оскуола туох баар ытыллар үлэлэригэр актыыбынайдык кытталара, билигин бэйэлэрэ ыал ийэлэрэ, эбээлэрэ, үлэһит бастыһынара, нэһилиэк убаастанар олохтоохторо.

Александр Петровна 1 Хомуस्ताах орто оскуоланын 1979 с. ситиһилээхтик бүтэрибэтэ. Оскуолаҕа үөрэнэр кэмгэр общественнай үлэҕэ актыыбынайдык кытара, оскуола пионерскай, комсомольскай үлэлэрин биир бастың тэрийээччигэ уонна көбүлээччигэ. Бииргэ үөрэнэр табаарыстарын араас ытыллар мероприятияларга кытылыларын тэрийээччи. Оскуо-

оланы бүтэрэн баран 1983 с. Красноярскыйаады педагогическай институту ситиһилээхтик үөрэнэн бүтэрибэтэ. Үөрэхтэн бүтэрээт, төрөөбүт оройунугар үлэбэ анатан Көбөкөн, Хатырык, 1 Хомуस्ताах орто оскуолаларын алын сүһүөх кылаастар учууталларынан ситиһилээхтик үлэлээбитэ. Оскуолаҕа учуутал быһытынан хара үлэлиэбиттэн бэйэтин билиитин диригэтэн, профессиональнай таһымын үрдэтинэн дьаныардаахтык ылсын үлэлээн барбыта. Көбөкөн, Хатырык оскуолаларыгар үлэлиир кэмнэригэр общественнай үлэҕэ кыттан бастың пропагандист,

көмөлөспүтэ, оскуоланы салайыы саҕа хайысханан салаллан барбыта.

Оскуола коллективин иннигэр туруоруллубут сорукутара маньыктар:

1. Уруктарга үөрэтии-иитии саамай актыыбынай формаларын киллэри, оҕо сайдар, толкуйдуур дьобурун үрдэтии технологиятын киллэри.

2. Улууска бастакынан үөрэтии ныматыгар оҕолорго дифференциация методикатын туттуу киллэриллибитэ. Ол ныманан профильнай үөрэхтээһин X, XI кылаастарга былааннаахтык үлэлээбитин түмүгэр, үөрэнээччилэр би-

ОСКУОЛА САЙДЫБЫТЫН САҕА ТАҕЫМЫН ЧИНЧИЙЭЭЧЧИ

лектор быһытынан үрдүк таһаарылаахтык үлэлээбитэ, улуус, республика таһымыгар улаханньык сыаналыыллара.

1989 сылтан 1994 с. диэри Александра Петровна 1 Хомуस्ताах орто оскуоланын директору үөрэх чааһыгар солбуулааччынан үлэлиир. Үлэбэ ананатын кытары 1991 с. Бурятияҕа «Бочуот знага» уордьаннаах государственнай пединститутка 2 ыйдаах курска «Оскуоланы салайыы» дьэс темаҕа дьарыктанар. Ити баран үөрэммитэ саҕа үлэтин саҕалаабыт специалистка саамай туһалаах үөрэх дьэс бэйэтэ олус үрдүк сыанабылы биэрэр. 1992 с. Дьокуускай куоракка «Аныгы оскуоланы салайыы» Поташник авторскай курсун ситиһилээхтик бүтэрибэтэ.

Олох уустук кэмнэрэ саҕаланан, хас биридди оскуола бэйэтин үлэлиир-үөрэтэр кыаһын көрүнэ, сөптөөх хайысханы булунар, өйү-санааны уларытар кэмнэрэ тийиэн кэлэр. Ону таба өйдөөн тэрийэргэ-салайарга сөптөөх кадр үлэлиир наадатын оскуола салайааччылары кадр сүүмүрдээн Александра Петровна аналлар. Оскуола саҕа сайдыы таһымыгар тахсытыа кини аатын кытары сибээстээх. Александр Петровна ити анатан үлэлиир кэмгэр аттыгар бииргэ үлэлээбит буоламмын, эдэр учуутал дьаныһан туран элбэх сурунаалы, литератураны, бэчээт саҕа таһаарылырын хасыһан, билиитин-көрүүтүн үрдэтэрин сүрдээгин бэлиэти көрбүтүм. Олус элбэхтик ааҕара, конспектанара, ол билиити үлэтигэр олус

лиилэрин таһымын хаачыстыбата туспубута, үөрэххэ туттарсан кириилэрин бырыһыана лаппа үрдээбитэ. Учууталлар этиилэрин, саҕаны көрдөөһүнэрин өйүүрө уонна биир өйгө-санаага кириэн салайан, үлэҕэ ситиһии бэйэтэ чочуллара. Ол курдук бастакынан оҕолор үөрэнэр дьобурдарын сайыннаар сыаллаах дифференцированнай ныманы сайыннарытын, бөлөхтөрүн арааран үөрэтии саҕаламмыта: нуучча тылыгар (Иванова М.Д., Семенова А.Я., Охлопкова Е.П.), математикага (Байшева М.К.), биологияга (Колесова Е.В.), географияга (Винокуров А.Н.) үлэлээбиттэрэ үчүгэй түмүктэрдээх буолбуттара. Черчение, уруһуй уруктарыгар (Степанова Л.Н.) анал программалар оҥотубута. Учууталлар адаптивной программалары онорон, УНО экспертнэй сабыттигэр көмүскэбиттэрэ уонна эксперимент быһытынан биологияга Колесова Е.В., нуучча тылыгар уонна литературатыгар Охлопкова Е.П. үлэлээбиттэрэ.

3. Павлов Клим Васильевич салаалтатынан «Ноосфернай экологическай иитии уонна үөрэтии» дьэс программатынан 1-кы кылаастан 4-с кылааска диэри экспериментальнай үлэ саҕаламмыта. Салайааччы, үөрэтээччи - Заболотская Д.М. Кыра кылаастарга омук тылын үөрэтии киллэриллибитэ, физкультура, уруһуй уруктара анал программалан үөрэтиллибиттэрэ. Манан үлэлииргэ оскуолаҕа наука саҕа ирдэбиллэрин кытары ыкса ситимнээх үлэ саҕаламмыта. Оскуо-

ола методическай кабинета учууталлар туһанаалларыгар сөптөөх матырыйаалларынан байытыллыбыта. Александра Петровна эдэр учууталларга болҕомтогон уурарын түмүгэр, эдэр учууталлар оскуолалара үлэлээбитэ. Элбэх саҕа темалар хабыллан практическая семинардар ытыллыбыттара. Уруктарга элбэхтик сылдьан практическая көмө, сүбэ-ама биэрэрэ. Үлэлииргэр уопутуран эрэр учууталлар улуус таһымыгар ытыллар конкурстарга кыттаннар, методическай, теоретическай таһымнарын үрдэтинэллэрэ. Винокурова С.Н. кини үлэлиир кэмгэр конкурска кыттан 2-с миестэвэ тиксибитэ. Александра Петровна айымнылаахтык үлэлиир учууталлар айар отчуоттарын тэрийиитэ улуус, республика таһымыгар тахсыбыта.

1991 сылтан оскуола коллективин ортотугар ытыллар бастакы «Сыл бастың учуутала» конкурс тэриллэн учууталлар үлэлэригэр улахан сэртэхсийи кирибитэ. Учууталлар профессиональнай үүнүүлэригэр-сайдылырыгар төһүү күүс буолбута биллэр. 1994 с. Александра Петровна улууска бастың методическай үлэлээх завуч буолбута. 1995 сылтан научнай үлэһэн дьарыктанар. Алын сүһүөх кылаастары үөрэтэр (1-4-с кылаастарга) пособиелар автордара. Барыта 5 үөрэтэр кинигэ суруллан тахсытыа - Александра Петровна үлэтин боччумнаах ситиһиитэ. 2003 с. «Обучение родной грамоте на основе деятельностиного подхода учащихся школ Республики Саха (Якутия)» темаҕа Москва куоракка кандидатскай диссертациятын ситиһилээхтик көмүскээбитэ. Педагогическай наука кандидата, билигин Саха республикатын чинчийэр научнай институт федеральной государственнай научнай тэрилтэ сүрүннүүр специалиһынан, оскуола, аныгы үөрэтии сайдарынан саҕа таһымын тупсарыыны чинчийээччинэн ситиһилээхтик үлэли сылдьар.

Александра Петровна бу күннэргэ үйэ аҕардаах үбүлүүһүн көрсөр үөрүүтүнэн истинник эрдэлиинин, баҕарабын үлэтигэр, научнай чинчийиитигэр өссө үрдүк ситиһиилэри, чэгиэн дорубулуйун, дьэс кэргэнигэр барыта этэҥнэ буолаарыгар.

А.Я. СЕМЕНОВА,
САССР оскуолаларын үтүөлээх учуутала, РСФСР, ССРС үөрэтириитин туйгуннара, Учууталлар учууталлара, республика методика, 1 Хомуस्ताах нэһилиэгин бочуоттаах олохтооҕо

(Төлөбүрдээх төрүүккэ бэчээттэннэ)

Саха сиригэр профсоюз тэриллибитэ 90 сылыгар

Профсоюз 90 сылыгар анаан улуустаағы үөрэх үлэһиттэрин профсоюзна фестивалы ытыллар. Онно сылдьан, көрөн-истэн бэркэ дьэс сэнээрдибит. Таҕастара,

ҮЛЭНИТ ҮЙЭТЭ ҮҮННЭ

көстүүмнэрэ тупсаҕайа, араас омук үҥкүүлэрэ, саҕаттан саҕа нүөмүрдэр, олонхоҕо тийиэ, тахса тураллара, барыта аныгы, мындыр, сиздэрэй, кинини сөхтөрөр. Бу, дьэ, олох туспубута көстөн турар. Артыыстар — биһиги улууспун эдэр учууталлара. Коллектив эдэрсийбитин көрөн кини үөрэр. Бу учууталлар биһиги сизнэрбитин үөрэтэллэр. Ону таһынан общественнай үлэһэн дьарыктанан оскуолаларын чийэһин көмүскүүллэр. Нам с. орто оскуолалара, гимназия, улуус бары оскуолалара, оҕо садтара кэнсиэрдээтилэр. Көрөөччүлөр олус астына, сыһынан тарҕастыбыт.

Биһигэхэ, кырдыаҕастарга, профсоюз үбүлүүһүнэн бэртээхэй бэлэх буолла. Бу сүдү үлэни тэрийбит үөрэх үлэһиттэрин улуустаағы профсоюзун председателигэр А.Г. Шараповка, оскуолалар директордарыгар, учууталларыгар, оҕо садтарын үлэһиттэригэр барҕа махталбын тиэрдэбин, өссө айымнылаах үлэни, үрдүк ситиһиилэри баҕарабын.

Биһиги, сэрри оҕолоро, бачча үчүгэй олоххо тийиэн, өссө үчүгэй олох кэлиэ дьэс эрэнэбит. Ыччаттар бү көңүл үйүбэ, ким хайдах сатырынан олохторун оностор кэмнэрэ кэлбит. Мин микрорайоннар сылдьан көрдөхпүнэ, элбэх ыал икки этэстээх дьэсэлэммит. Ол үксэ эдэр уонна орто саастаах ыаллар. Ону мин бэйэм урукку олохпор холоон көрөбүн. Биһиги да күнүстэри-түүннэри үлэлээбиппит, ол эрэри балаҕанна олон улааппытыт, сэнэ ыаллар эрэ бэрэбинэ дьэсэлээхтэр этэ. Ол да буоллар үөрэнэн, үлэһит буолан кырыйдахпыт. Санаабар, хойут төрөөбүтүм буоллар, олох бастыңар олоруом этэ. Билигин үлэ суох буолбатах. Үлэһит баҕалаахтарга үлэ көстөр. Төрөбүтүн үлэлэтэн үчүгэй, сайдылаах олоххутун түстүөххүт.

М.М. ВИНУКОВА,
«СР Бочуоттаах ветерана», медицина туйгуна, улуус ытык кинитэ

Күннэтэ көрөр дьоммут

Сырдык налы сьһылардаах, киэн-куон ходуһалардаах, төгүрүк алаастардаах Үөдэй сириг кэрискэ мыраанын тэллэгин анныгар дьон-сэргэ сөбүлээн олохсуйар, эдэр ыччат үүнэр-сайдар. Буденнай, Сталин, Пушкин колхозтарга саҕалаан «Нам» совхоз Үөдэйдээки отделеитыгар, онтон кэлин Үөдэй коллективнай предпритиетыгар үгүс үлэһит, хоһуун дьон олон аастатара, олонор да буоллактара. Дьоммут-сэргэбит туһунан, үлэ бары ыараханын уу нулдырай саньыларыгар сүгэр үлэһит хоһуун дьоннор тустарынан кырдыгы кэпсээххэ. Биир онук кининэн Үөдэй нэһилиэгин ОДьКХ салаатыгар өр кэмнэргэ үлэлээбит Андрей Иннокентьевич Эверстов буолар. Кини Мария Васильевна уонна Иннокентий Ионович Эверстовтар дьэс оҕолоох колхозтаах дьэс кэргэннэ үһүс оҕонон күн сириг көрбүтэ. Ийэлээх аҕата саха ыалын сиэринэн бэйэлэрэ бас билэр сүһүлээх, сылгылаах, сибииннээх ньиер-бааччы олоруттара. Онон Өндөрөй кыра

эрдэбиттэн аҕатын кэнниттэн батыһа сылдьан бастаан дьэс үлэтигэр, онтон улаатан истэҕин аайы от үлэтигэр улахан дьону кытта тэҥнэ хара үлэбэ эрил-

баарын саҕана өрөмүөннэнэр техникаларын аҕалан биэр-дэхтэринэ тута үчүгэй хаачыстыбалаахтык онорон биэрэрэ. Сайынын от үлэтин саҕана тех-

КҮН АЙЫ КИНИТЭ

лика алдьаныыта-кээһэниитэ ханна барыай, ол барыта Андрей Иннокентьевич илитин иһинэн оҥоһуллан оҥоруллан иһэрэ дьэс хайгы-үөрэхтар «Нам» совхоз Үөдэйдээки отделеитын кылаабынай инженер-механигинан үлэлээбит Николай Электронович Дьячковскай. Андрей Иннокентьевич

дьонун-сэргэтин туһугар ыалдыара, өйүн-санаатын уураар итэҕэтиилээхтик көстөр. Ол нэһилиэк баһылыгын быбардыыр кэмгэ, нэһилиэк кыһалтатын этинэн-хаанынан билэ сылдьар кини быһытынан, нэһилиэк баһылыгын кандидатыгар тур-бүтү киһиэхэ итэҕэллээх кини

баарын саҕана өрөмүөннэнэр техникаларын аҕалан биэр-дэхтэринэ тута үчүгэй хаачыстыбалаахтык онорон биэрэрэ. Сайынын от үлэтин саҕана тех-

буолбута туоһулуур. Норуоттан тахсыбыт үлэһит киһи тула, нуруот мустубута. Биир сөбүлүүр дьарыга — айылҕа дьөһөгөйө — сылгылар. Аймахтарын, табаарыстарын сылгыларын үөрүн маньыр, көрөр-истэр. Кини бу бэйэтин хааныгар бэриллибит буолан, феноменальнай өйүнэн сылгыларын хас бириддилинэрин дьүүһүнүн арааран билэрэ кинини сөхтөрөр.

Айылҕаны ис сүрэхтэриттэн сөбүлүүр табаарыстарын, бэйэтин тула мунһан балыкты-ырын, дурдаҕа сьтан бултурун туохтааҕар да ордорор. Айылҕаҕа сылдьан аһыллан олох-үлэ туһунан кэпсэтэллэрэ үгүс буоллаҕа. Алдьатылаах, аймалданнаах 2010 сыллаах халаан уутун кэмгэр оҕону-урууну, кырдыаҕаны, кыамматы быһаабыта эр санаалаах, эр хоһуун киһи буоларын көрдөрдө. Ыксаллаах кэмгэ дуйдум, дьонун туһугар дьэс утуяры умнан да туран турууласпытта туохха да кэмнэммэт үтүө дьыала, хорсун быһыы. «Бу ууга Үөдэй барыта тимирбитэ. Өлөн эрэр ынах мангырааһына, сылгы кистээһинэ, оҕо ытааһына, дьон кырыһаҕа тахса саты-

ыр хаһыта киһи тулуйбат алдыархайа этэ. Халаан кэмгэр уу тыһына тымныыта, туох да көстүбэт туман түспүтэ, байҕалга олоровун. Ол быһыгар чаанньыктаах чэйгин өрө-өрө мотуорка тыаһын иһилигин. Илби сытйан тоҥон кэлэр кинини итии чэйинэн ириэрээрэ», — дьэс кэпсир Александр Владимировна Ядреева, бу ууга Үөдэй үрдүнэн кураанах биир соҕотох ордон хаалбыт дьэс хаһаайката. Мотуорканан сылдьан дьону быһыһыр, эр хоһуун Андрей Эверстов, бу дьэс кэлэн итии чэй иһэн аһар уонна ханна хаһы иһилиир сириг дьэс эки эмиз мотуоркатын салайар.

Элбэх оҕону-урууну быһаабыта уос номоҕо буолан, историяҕа кириэбэ. Кэлэр көлүөнэ ыччаттар, Үөдэй оҕолоро санахтара, кэпсээхтэрэ, умнуохтара суоҕа Андрей Эверстовы — Үөдэй дьиннээх патриотун, күн айы кинитэ.

Т.М. ФЕДОТОВА,
Үөдэй

(Төлөбүрдээх төрүүккэ бэчээттэннэ)